מִפְּנֵי שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר הַבְדָּלָה בְּחוֹנֵן הַדָּעַת, ואף שיכול לכלול אותה בתוך ברכת 'הבינו', ויאמר 'הבינו ה' אלקינו המבדיל בין קודש לחול', די בטעם כלשהו כדי לא לשנות את נוסח תפילת שמונה עשרה הקבוע של כל ימות השנה (תוס' ד"ה מפני). ועוד, שהדבר עלול לגרום לשיבוש נוסח תפילתו (רמב"ן נדה ח, ב). ■ להלכה, מתפללים תפילת ערבית כרגיל במוצאי יום הכיפורים, ואומר הבדלה בחונן הדעת (שו"ע או"ח תרכד, א).

תַּנָּאֵי הִיא וְכוּ', שלדעת רבנן זמן תפילת נעילה בלילה, ופוטרת את ערבית של מוצאי יום הכיפורים (רש"י). ואף שרבנן לא אמרו במפורש שנעילה פוטרת את של ערבית, ויתכן שלדעתם אף שזמנה בלילה אינה פוטרת את ערבית לפי שהיא שייכת לתפילות יום הכיפורים, מכל מקום אפשר ליישב את דעת רב, ולומר שהוא סבר כך בדעתם (תוספת יום הכיפורים).

■ להלכה, זמן תפילת נעילה הוא מבעוד יום [כדעת רבי יוסי] כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה [היינו 'שקיעה שניה' הסמוכה לצאת הכוכבים (משנ"ב תרכג, ב)], ולפיכך צריך הש"צ לקצר בנעילה בסליחות ופסוקים ולא למשוך בה כל תיבה ותיבה (שו"ע שם, ב. המנהג למעשה, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 2). ויש סוברים, שאם התחיל את התפילה מבעוד יום, יכול להמשיכה גם לתוך הלילה. והעיקר כדעה הראשונה, ואין למחות ביד המקילים כדעה האחרונה (משנ"ב שם, ב).

כָּל חַיָּיבֵי טְבִילוֹת טוֹבְלִין כְּדַרְכָּן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים - רשאים לטבול אם הם רוצים לאכול תרומה במוצאי יום הכיפורים [שלאחר הטבילה צריכים 'הערב שמש', ואם לא יטבלו היום, יצטרכו להמתין מלאכול תרומה עד ליל מחרת] (רש"י שבת קכא, א). ואף שלדעה זו טבילה בזמנה אינה מצוה (ראה רש"י), מכל מקום מותרים לטבול ביום הכיפורים (תוס' ישנים), שלא נאסרה אלא רחיצה של תענוג, ואילו טבילה לטהרה אינה רחיצה של תענוג (השלמה; מאירי). ובבעל קרי [שנחלקו ת"ק ורבי יוסי בדינו], מדובר באופן שאין בדעתו לאכול תרומה במוצאי יום הכיפורים, כדי להשמיענו שאף על פי כן טובל לצורך התפילה (ראה רש"י שבת שם, וראה חתם סופר כאן). או שנחלקו אם חייב לטבול, אך לדעת הכל, רשאי לטבול (תוס' ישנים, וראה תוס' שבת שם, שיש גורסים כן בברייתא, שהנדון בבעל קרי הוא האם צריך לטבול).

ויש מבארים, שמדובר בטבילה בזמנה, ולדעה זו טבילה בזמנה מצוה, ולכן כל חייבי טבילות טובלים כדרכם (מאירי), שאילו לדעת הסוברים שטבילה בזמנה אינה מצוה, אסור לטבול ביום הכיפורים (ספר הישר, שצא, מובא בתוס' ישנים ובטור או"ח תריג), מדרבנן [שאילו מדאורייתא אין בה חיוב, כיון שאינה טבילה של תענוג] (הערות הגר"ש אלישיב, וראה שם שכן דעת רש"י תענית יג, א), ובבעל קרי, מדובר באופן שראה מאתמול, ואין היום זמן טבילתו (מאירי).

טְבִילָה בִּזְמַנָּהּ מִצְוָה, שנאמר בבעל קרי 'והיה לפנות ערב ירחץ' (רש"י), וכן בטמא מת נאמר 'וחטאו ביום השביעי' (רש"י לעיל ח, א). ויסוד דין 'טבילה בזמנה מצוה' אינו משום שאסור לאדם לשהות בטומאתו, שלא מצינו שחייב אדם לטהר עצמו אלא ברגל, אלא הוא דין בטמאים שצריכים למנות ימים לטהרתם, כמו זב וזבה ונדה וכו', שיש מצוה שטבילתם תהא סמוכה למנין ימי טהרתם. ובעל קרי טבילתו בזמנה מצוה אף שאין בו מנין ימי טומאה [שהרי אינו טמא אלא עד הערב], משום שנאמר בו במפורש 'והיה לפנות ערב ירחץ' (ערוך לנר נדה כט, ב).

חֲרֵי שָׁהָיָה שָׁם כָּתוּב עַל בָּשָׂרוֹ. ומבואר בגמ' (שבת קכ, ב) שהיה הדיו לח, ולכן אינו חוצץ בטבילה, שאילו היה דיו יבש, הרי הוא חוצץ בטבילה.

חֲרֵי זֶה לֹא יִרְחַץ, כדי שלא ימחוק את השם, ויעבור על לאו של מחיקת השם (רש"י), וכגון שרוחץ את בשרו בידיו, ונמצא מוחק את השם בידיים [שאילו המוחק את השם בדרך גרמא, אין בו איסור] (שיח יצחק לעיל ח, א, ע"פ גמ' שבת קכ, ב).

כּוֹרַךְ עָלָיו גֶּמִי - כדי להגן על השם שלא ימחק משטף המים (רש"י), ויעבור בכך על איסור מחיקת השם, שכיון שנכנס בידיים למקום שטף המים, נחשב שמוחק את השם בידיים (שיח יצחק לעיל ח, א). אכן, גם במקום שאינו נכנס לשטף מים, ואין בו איסור משום מחיקת השם, שהרי זו מחיקה בדרך גרמא, מכל מקום צריך לכרוך גמי, לפי שאסור לעמוד ערום כשיש שם שמים על גופו (ראה גמ' שבת קכ, ב, ושיח יצחק לעיל שם. וראה תוס' ישנים).

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר יוֹרֵד וְטוֹבֵל כְּדַרְכּוֹ, שלדעתו הכניסה למים נחשבת מחיקת השם בגרמא, כיון שאינו ודאי שימחק ואינו מתכוין למחיקה (רשב"א וריטב"א שבת קכ, ב). ואמנם כדי שלא לעמוד בפני השם ערום, היה לו לכרוך עליו גמי, אך מדובר באופן שאין לו גמי, ועל כן מכסה את השם בידו. ואף שיש חשש שישכח ויסיר את ידו, לא הצריכוהו לחזר אחר גמי אם יתעכב מחמת כך מלטבול באותו יום, שלרבי יוסי טבילה בזמנה מצוה [כמבואר בגמ' להלן] (גמ' שם וקכא, א).

וְקַיְימָא לָן דְּטְבִילָה בִּזְמַנָּהּ מִצְוָה פְּלִיגִי וְכוּ'. ■ להלכה, נחלקו ראשונים האם טבילה בזמנה מצוה (ראה תוס' לעיל ח, א ד"ה דכולי, מובא בטור יו"ד קצז), אכן למעשה אין לנו טבילה בזמנה (שו"ע או"ח תקנד, ח), שכבר נהגו הנשים לישב על טיפת דם שבעה נקיים, וממילא אין הטבילה בזמנה (משנ"ב שם, יז), וגם אין לנו טהרות בזמן הזה [שגם לצורך טהרות מותר לטבול, וכדעת רש"י ותוס' ישנים], ולכן אסור לטמאים לטבול ביום הכיפורים (שו"ע או"ח תריג, יב, ולבוש שם), כיון שאין בדבר לא צורך ולא מצוה (ראה ביאה"ל שם).

הָרוֹאֶה קֶרִי בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים יוֹרֵד וְטוֹבֵל. ■ להלכה, אף הרגיל בטבילת עזרא בשאר ימות השנה, לא יטבול ביום הכיפורים (שו"ע או"ח תריג, יא), כיון שבזמן הזה אין טבילה זו חובה לא לדברי תורה ולא לתפילה, ומשום המנהג לטבול אין להתיר איסור רחיצה (משנ"ב שם, ל, וראה שם פרטים נוספים).

הָרוֹאֶה קֶרִי בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים עֲוֹנוֹתָיו מְחוּלִין לוֹ וְכוּ'. כשראה שלא במתכוון (רש"י), וללא שתהא סיבה לכך (משנ"ב תרטו, ג). ועיקר התיקון למי שנכשל בכך, שיתחזק מכאן ולהבא בלימוד תורה ובצדקה וגמילות חסדים, וזכויות אלו יגינו עליו ויכפרו עוונותיו (משנ"ב שם, ושעה"צ שם, ו).

הַדָּרָן עָלָךְ יוֹם הַכִּפּוּרִים וְסִלְּיָקָא לָהּ מַסֶּכֶת יוֹמָא